

RECENZE A REFERÁTY

Vladimír Grulich: Socialistická pedagogika a hodnoty; Svoboda, Praha 1972, 115 stran.

Grulichova knížka vyvolala značný zájem naší veřejnosti. Není se čemu divit, je to hodnotná, podnětná úvaha, dokazující přesvědčivě, že i marxistická pedagogika musí mít základ axiologický a že dřívější odmítání axiologie marxistickou filosofií bylo hrubou chybou (26–29). Pedagogika se bez axiologie neobejde, objasňuje Grulich, protože výchova spočívá jednak v osvojování hodnot, lidstvem již vytvořených, jednak je též směřováním k cílům a ideálům, které mají pro jedince i společnost hodnotu pozitivní (50). Úkolem pedagogiky je pak objasnit cíle komunistické výchovy a zároveň stanovit prostředky a normy, jak jich v dané společenské situaci dosáhnout. To vše je možné jen na podkladě axiologickém. Čistě popisná pedagogika, pěstovaná některými pozitivisty, je naproti tomu jen bezúčelným hromaděním dat.

Grulich má velké znalosti pedagogické literatury, a to nejen marxistické, ale také pedagogiky v zemích kapitalistických a dovede přehledně a jasně stanovit základní pedagogické směry a posoudit je kriticky z hlediska marxistického. Grulich seznámil se také s literaturou axiologickou, hlavně naší, zejména pokud byla budována na základě vědeckém, a čerpal odtud vědomosti o vývoji axiologie a o její problematice. To vše jsou nesporné klady nevelké, ale obsažné a podnětné knížky Grulichovy.

V úvodu pojednává Grulich o nutnosti správné výchovy socialistického člověka právě v dnešní době pokrizové.

V prvé kapitole je čtenář seznamován nejprve s problémem podstaty hodnoty. Je mi však nepochopitelné, jak mohl Grulich převzít z knihy Mariana Várossa Úvod do axiologie (Bratislava 1970, str. 104) nepromyšlené tvrzení, že relační teorie axiologické v podstatě nedokázaly odlišit hodnotový vztah od hodnoty a ztotožňují tak hodnoty a hodnocení, když obě považují za vztah subjekt–objekt (12). Polní tráva je hodnotná (říká se, je hodnotou) jako poživatina jen ve vztahu k býložravcům, nemá však tuto hodnotu pro masožravce, ani pro člověka. Určujeme-li tuto hodnotu polní trávy (případně i na podkladě vědeckém, tj. určujeme-li, které hodnotné výživné látky obsahuje), odlišujeme vždy tuto hodnotu polní trávy od našeho aktu hodnocení, kterým ji určujeme. Je tu přece zjevný protiklad aktivity subjektu, to je hodnocení, a objektu hodnocení, tj. polní trávy. Zjevný protiklad subjektu a objektu v hodnocení nemizí ani v případě, že učiníme objektem hodnocení nějaké hodnocení, například chybné Hitlerovo hodnocení SSSR v roce 1941. Není tu přece nejmenšího nebezpečí, že by mohlo dojít k záměně hodnocení našeho s hodnocením Hitlerovým. Hodnota je vnitřním vztahem objektu s tendencí určité živé totality, a hodnocení je určováním tohoto vztahu, které může být a také bývá mylné.

O mém axiologickém stanovisku Grulich říká, že „dovádím relační pojetí hodnoty až v jakýsi ‚objektivní relativismus‘, neboť podstata hodnoty netkví v kvalitě, nýbrž pouze ve vztahu objektů k našim tendencím“. Domnívám se, že objektivní relativismus, který zastávám, je jediná vpravdě vědecká teorie hodnoty, zastávaná také Grulichem samým.

Uvažme čtveřici pojmů, které tu přicházejí v úvahu, a sestavme je do čtverce:

objektivní	subjektivní
absolutismus	relativismus

Které kombinace jsou mezi těmito pojmy možné? Pojmy v horním i spodním řádku jsou v původním slova smyslu pojmy kontrární, v jeden pojem neslučitelné. Marxismus nemůže přijmout žádnou teorii hodnot hlásající existenci hodnot absolutních. Víra v absolutní hodnoty je typicky idealistická a pro marxismus nepřijatelná. Marxismus se nemůže v axiologii postavit ani na stanovisko subjektivistické. Subjektivní relativismus, např. R. B. Perryho, amerického neorealisty, že jakýkoliv objekt získává hodnotu, když je o něho pojat nějaký zájem, tak jako cokoli se stává cílem, když na to kdokoli zamřít, je pro marxismus nepřijatelný. Takové stanovisko by znamenalo uznávání anarchie v oboru hodnot i hodnocení. Věda nás poučuje o objektivní zákonitosti v přírodě, v duševnu i v životě společenském. Uznávání zákonitosti světového dění je také východiskem filosofie marxisticko-leninské, která se vědomě staví na stanovisko vědecké. Uznávání objektivní zákonitosti v oboru hodnot nevyklučuje ovšem existenci hodnot ryze subjektivních. Tak pro alkoholika je nemírné používání alkoholu pozitivně hodnotné. Nicméně platí i tu objektivní zákonitost, vědecky prokázaná, že velké dávky alkoholu mají pro člověka hodnotu zápornou. Ryze subjektivní hodnota je tedy asi tolik, jako hodnota zdánlivá. Na subjektivní dojem nelze při hodnocení spoléhat, jinak si můžeme sami ublížit, splehnout se můžeme jen na hodnocení objektivní, pokud je proveditelné, které zjišťuje hodnotu skutečnou a ne pouze hodnotu subjektivní, tj. zdánlivou, založenou na bezprostředním citu. Pro marxismus je tedy „objektivní relativismus“ jedinou pravdivou teorií hodnot.

Objektivním relativistou je také Grulich sám. Na základě citátů z Marxe praví: „Objekty a jejich kvality získaly svůj hodnotový rozměr ve vztahu k člověku, na půdě zrodilých se společností, neboť jenom společnost vytváří člověka v celém bohatství jeho bytosti...“ (17) „Objektivita hodnotícího aktu je dána nejenom objektivní determinací intencionality lidského jednání jako jeho určující stránky, ale i zřetelem k objektivním potřebám a zájmům hodnotícího subjektu...“ Stanovisko objektivního relativismu je tu vyjádřeno zcela zřetelně.

V druhé kapitole, jednájící o komunistické výchově a hodnotách, objasňuje Grulich výstižně, že „reálné postavení cíl a ideál je výrazným mentem, že výchova člověka se neděje ve vduchoprázdnu, nýbrž v silovém poli reálných společenskotřídních vztahů“ (50). Třebaže Grulich je přesvědčen, že všechny hodnoty a hodnotové přístupy jsou poznamenány symboly, kritérii a ideologickými hledisky, přece uznává existenci klasických všelidských hodnot, „které pro svůj obecně lidský aspekt přetrvávají věky“ (51). Třebaže je člověk obestřen sítí hodnot, které jsou vytvořeny určitou společenskohistorickou epochou... „Člověk je v každé době a v každé společnosti zahrnut trvalými klasickými hodnotami, které se stavají pro svou dokonalost tím nejcenějším v hodnotovém dědictví minulosti“ (59). „Komunismus neznamená negaci hodnot světové kultury, jak se to snaží tvrdit antikomunisté, nýbrž vzniká revolučním přepracováním a umocňováním všeho pozitivního, co až dosud lidstvo vytvořilo.“ Grulich opírá se tu o citát z Lenina, že marxismus i komunismus nevznikl stranou hlavní cesty vývoje světové civilizace, ale jako přímé a bezprostřední pokračování a přepracování všech předchůzců a současných hodnot (35).

Třetí kapitola jedná o poznávací a hodnotící složce v pedagogice. Ideál představuje podle Grulicha konkrétní cíl, ke kterému směřuje dynamika dějin. Lidstvo si klade před sebe takové úkoly, pro jejichž řešení dožrály již objektivní podmínky. Ideál je výsledkem objektivního historického vývoje (84). Toto stanovisko vzniklo v marxismu vlivem filosofie Heglovy, podle něhož „vše skutečné je rozumné“ a rozdíl mezi tím, co být má a co jest, je minimální – to co má být, zároveň také jest. Odmítneme-li však Heglův spekulativní romantický idealismus, naráží toto stanovisko na půdě skutečné historie, považujeme-li dějinné ideály za ideály jediné, které si lidstvo tvoří, na veliké potíže. Lidstvo klade si jistě před sebe konkrétní dobové ideály, a cíle, pro něž doba dozrála a jejich realizace má pro lidstvo hodnotu kladnou, ale vývoj dějin není jednoznačně vzestupný, někdy jde také zpět. Také kontrarevoluce měly svoje cíle a také kontrarevoluce bývaly úspěšné. Tak například v třicátých letech tohoto století vytvořily se jistě v Německu podmínky pro vznik nacismu, což však mělo z hlediska celkového vývoje lidstva hodnotu zápornou a co především

zapřičinilo druhou světovou válku se všemi jejími hrůzami. Stalo se mnoho, co se stát nemělo. Kde však vzít kriterium pro rozlišení ideálů hodnotných kladně od ideálů hodnotných záporně? Vědecká teorie hodnot nutně vyžaduje nutně objektivní kritéria, která nemohou být vzata z toku dějin, protože ideály dějinné jsou dobové a proměnné. Kritéria všech hodnot, to je hodnoty nejvyšší, nemohou být ve vědecké axiologii samozřejmě též odvozovány z příkazu nebo podstaty bytosti nadpřirozené, ani považovány za věčné absolutní normy, za nadčasové essence, platné nad světem. Pro vědeckou axiologii zbývá cesta jediná: stanovit metodou přísné vědeckou nejvyšší hodnoty, tj. nejvyšší ideály lidstva, jako poslední cíle všech tužeb lidstva, a jimi pak měřit všechny ideály dobové. Tato cesta je schůdná, protože můžeme metodou přísné vědeckou poznat, co vlastně chceme, po čem veškeré lidstvo touží jako po poslední metě svého usilování; vědecky můžeme zjistit, za jakých okolností by lidstvo dosáhlo posledního cíle, takže by nebylo více ničeho, po čem by bylo možno ještě toužit a o co usilovat. To je stěžejní problém axiologický, bez jehož rozřešení je veškerá snaha o vědecky zbudovanou objektivní axiologii marná.

Jakmile rozřešíme problém nejvyšších ideálů lidstva, pak snadno rozřešíme též problém, s nímž Grulich zápasí ve čtvrté kapitole své knížky, proč ideologie kapitalistické jsou s duchovědami neslučitelné, kdežto ideologie socialistická může být objektivním vědeckým poznáním. Ideologie, která hájí vykořisťování lidu hrstkou mocných zbohatlíků, nemůže být ve shodě s ideály lidstva, právě tak jako se s nimi neshoduje obrana hry na burse s cennými papíry, která se podobá hazardním hrám karetním atd. Zato ideologie socialismu, zdůrazňující prospěch všech lidí, je s nimi ve shodě, a proto vyjadřuje objektivní hodnotu všelidskou. Grulich promýšlí tento problém do hloubky, a tak dospívá k stanovisku, které se velmi blíží mému: „Dělnická třída nemá žádné sobecké zájmy, a proto její objektivní třídní zájem je v souladu se společenským vývojem a se zájmy celé společnosti. To je také hlavní příčina, proč ideologie jako teoreticky reflektovaný sebevýraz jejich podstatných, objektivních, dlouhodobých třídních zájmů se nemůže dostat do nerefinitelného rozporu s tendencí o všestranně pravdivé vědecké poznání skutečnosti...“ (103).

Blahoslav Zbořil

Milan Tomáš: Filosofický portrét Ludwiga Boltzmannova (Kapitola z dějin filosofického myšlení v exaktní přírodovědě); Academia, Praha 1970, Rozpravy ČSAV (recenzenti: prof. dr. Otakar Zich, DrSc., prof. dr. Ludvík Svoboda, DrSc.), Řada společenských věd, roč. 80, seš. 4, 82 stran.

V „Úvodu“ studie řadí autor L. Boltzmannova mezi přírodovědce, jejichž „myšlenky připomínají opěrné pilíře, jež byly do přírodovědeckého obrazu světa zapuštěny již před sedmdesátí a více lety a bez nichž by nikdy nemohla být vybudována podivuhodná stavba našich představ o přírodě, kterou jsme si zvykli nazývat ustáleným výrazem »moderní fyzika«“ (str. 3). Autor ho vtipně nazývá „posledním velkým originálním teoretikem klasické fyziky“ a „praotcem moderní fyziky, jenž étos, smysl, problémy, povahu, úspěchy i nezdary přírodovědeckého poznání prožíval intenzivně filosoficky“ (tamtéž).

Už z těchto několika výstižně formulovaných myšlenek – obzvláště pak ovšem z obsahu celého díla – vyplývá, že *Tomášova* rozprava je vskutku významným „příspěvkem k dějinám filosofického myšlení v exaktní přírodovědě“ (str. 4).

Autor v první části podal velmi zajímavou, až poutavou charakteristiku Boltzmannova běhu života (1844–1906), Boltzmannova jako vysokoškolského učitele a vědce, jako vědce s duší umělce a jako fyzika, který měl své filosofické alter ego.

V druhé části nalézáme rozbor Boltzmannových zásluh o vědu (H-teorém, pravděpodobnostní interpretace pojmu entropie, která je jeho nejvýznamnějším objevem, příspěvky k základům statistiky, obhajoba atomismu a fluktuální hypotéza). Boltzmann pracoval sice ještě v oblasti klasické fyziky, byl však už jedním z bezprostředních předchůdců kvantové teorie a prapůvodcem moderní atomové fyziky.

V Boltzmannově fluktuální hypotéze, která svérázným způsobem eliminuje idealistické důsledky tzv. tepelné smrti vesmíru, je velmi mnoho živelně dialektických prvků. Tento významný fyzik sice zpočátku používal dnes už běžných metodologických námitek proti „tepelné smrti vesmíru“ (poukazu na nepřipustnost extrapolace druhé hlavní věty termodynamické z uzavřených soustav na soustavu neuzavřenou, tj. na nekonečný vesmír, připomínal nedostatečnost soudobých znalostí atomismu